

KAZINCZY
ÉLETRAJZA ÉS BEFOLYÁSA

A MAGYAR IRODALOMRA. *)

*) Források : 1) Ujabb Ismeretek Tára. 2) A Kazinczy művei kiadása tárgyában kiküldött tudós társasági bizottmány jelentése. 3) Kölcsey emlékbeszéde.

Rontott, mert építeni akart, — — benne
Csak rontót látál, vad kora jó ideig.
A művész érzette magát s neked én fogok ugymond
Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S ím áll a roppant csarnok s bizonyítja: ki több itt,
A művész-e, vagy a szolgál tempa szokás.

Kazinczy Ferenc.

Kazinczy Ferenc — mint az Ujabb Ismeretek Tárában — olvassuk — egyike azon férfiaknak, kik megérdemlik, hogy az utókor emlékezetöket tisztelje.

Hogy az utókor csakugyan helyrehozta a vele egyidőben élő ivadék hibáját, bizonyosága ama lelkesedés, melylyel százados ünnepét a két testvérhazának minden nevezetesebb helyén megtartottuk; bizonyosága a befolyt és még egyre befolyó pénzadományok tetemes összege, melylyel a Kazinczy lakta házat a nemzet tulajdonává tesszük; bizonyosága e könyv is, melynek nagy olvasókörét nem szerző érdemei, hanem a Kazinczy iránti hő lelkesedés teremtette.

Kazinczy Ferenc Ér-Semlyénben született 1759. évi őszhó 27-én Biharmegyében. Atyja Kazinczy József Alsó-Regmecen lakott Abanymegyében; anyja Bossányi Ferenc érsemlyéni birtokos leánya volt.

Mint kisdud nagyszülői házában tartózkodott élte nyolcadik éveig. Az ottani tanító kezdte oktatni a tudás első elemeiben; meglátogatta a lelkészt is, ki örömmel nézte az eszes gyermeket, midőn írományai és könyvei közt vizsgálódott.

Atyja 1767-ben visszahívta fiát a szülői házhoz, hol fivérével Dénessel egy késmárki tanulótól más ismeretek közt a német nyelvet is tanulta. A tanító nem a legjavából volt válogatva, s így atyja is tanitgatta; de a fiúknak nem igen volt inyökre a német nyelv, s különösen Ferenc, midőn a német szentírásban egy igen kedvére való részre akadna, s azt kellőképen meg nem értené, elővette atyja magyar bibliáját s azontúl mindig abban, különösen költői ihlettséggel írt részeiben buvárkodott és gyönyörködött.

A jó régi magyar urak többnyire sokáig szerettek asztalnál ülni. Ezt tette Kazinczy atyja is, s ily alkalmakkor elmesélte a fiúknak mindazt, mit látott, hallott és olvasott. Ferenc társai többnyire szundikáltak az öreg ur beszéde alatt, míg ő nem csak figyelemmel hallgatá atyja szavát, hanem iveket irt tele a hallottakról.

A tanító nem nagy barátja lehetett az írás mesterségének, mert az eszes gyermek nem merte megmutatni írott történetecskéit sem atyjának sem neki, sőt hogy meg ne lássák, a derekalj közé dugta irományait. A tanító mégis megtalálta azokat s atyjához ment panaszra, feddést várva a fiu részére; ez mindazáltal nagy örömmel tudatá nőjével, hogy fiukból könyv-író leend.

Ritka példánya volt eszerént a magyar apáknak Kazinczy József, mert akkori időben még az író az atyai háztól elcsapott korhelylyel egy sorozatban állott.

Az írást nem kedvelő tanító mindazáltal még most is megmaradt Ferenc mellett, ki 1768-at vele és fivérével Késmárkon töltötte. Sok szökevény lengyel és huszár lévén e városban, a tanulás legkisebb gondjok volt a fiúknak, s jobb szerettek a huszárokkal és lengyelekkel mint a tudományokkal társalogni.

Ferencnek olvasási kedve megmaradt, mit észrevén gazdája — Kornidesz, — a Tugendschule című könyvvel ajánlódkozta meg. Ebből tanult meg németül a gyermek.

A három fiut 1769-ben Sárospatakra küldötték még mindig ugyanazon tanuló vezetése mellett, ki Késmárkon is sem nem tanított sem nem tanult.

Midőn 1770-ben II. József császár meglátogatta Sáros-Patakot, Ferencünk atyja kieszközölte az alispánnál, hogy ő és öcsce a császári ebédnél a nagy vendégnek tányérral szolgálhatának; Ferenc, noha csak 11 éves gyermek, mindenre ügyelt, s különösen a császár foltos könyöke tetszett neki, melylyel József jó példát akart adni fényűző udvarának. Németül

csak a Kazinczy fiúk tudtak Patakon, s amennyi dícséretet arattak egyfelől szorgalmukért, annyi gunyban kelle másfelől a német szó miatt részesülniök.

Mintán másfél évig tanulta a szókötet, a költészeti osztályba lépett Ferenc, hol igen nagy szerencse várt rá. Szerencsének mondjuk azt, hogy a költészet tanára nagyon szerette a tárgyat, melyet előadott, s így Kazinczynak, kinek lelkében máris nagy volt a fogékonyság a költészet iránt, szintén meg kelle szeretnie azt.

A következő évben a szónoklati osztályba kelle mennie, de sehogy sem volt kedve hozzá; csak tanárai erőtetésére, kik a nagy római szónokok tanulmányozásával kecsegtették, ment át, de mint életirói mondják, könyvek között amaz osztályba.

Atyja 1772-ben Bugyiba vitte testvérével együtt, hogy Beleznay Miklós tábornoknak, ki a protestánsok ügyét az udvarnál hatalmasan előmozdította, tisztelegjenek. E tisztelegés után Pestre is magával vitte a fiúkat atyja, s Miklósnaptól karácsonyig távol valának Pataktól.

Erdély Kazinczy gyermekkorában jóval túlhaladta Magyarhont sokban, mi a valódi műveltséghez és az ifjuság tudományos kiképeztetéséhez tartozott. Mig Magyarorszáiban a könyvirás szegény volt, s a legnagyobb rész a könyvirót kinevette, addig az erdélyi nagyok fiai apáik örömeire fordítottak külföldi műveket magyarra, és irtak eredetieket, s még Erdélyben a nagyok szép és jó példája új meg új írókat támasztott, addig Magyarorszáiban a legjobb tehetségek is csak félve fogtak az íráshoz, de ezek nagy része is csak inkább magának és családjának irt, és nem a nagy közönségnek; műve kinyomatását nagyon kevés merte eszközzésbe venni.

Az erdélyi jó szokás nagy befolyással volt Kazinczyra. Atyja ugyanis kézhez kapván valamelyik erdélyi jobb ház fiának művét, mely nem volt egyéb külföldi mű fordításánál, szintén felszólítá fiát, hogy Gellert egyik vallási értekezését, és

Rabener gunyirataiból fordítson, s ha majd a mű egy kötetre terjed, ő sajtó alá adandja.

Vajha minden ifju író t ily lelke sugalmára figyelő apai lélekkel áldana meg sorsa, s ne kellene, mint legtöbbször történik, inkább akadályokkal, mint segélyvel és részvéttel találkoznia az apai házban.

A jó atya nem vihette ki szándékát, mert 1774-ben meghalván, Ferencet mint 15 éves árvát hagyta maga után.

A szegény árva testvérek lelkileg is árvákká lőnek. Anyjok nem mehetett hozzájuk Patakra, leghivebb barátjok és legszorgalmasb tanítójok Komjáti épen atyjok halálakor hagyta el a pataki főtanodát, s így egészen magukra maradva csak oly erős lélek vihette mégis annyira, minő Kazinczyé vala.

Elhagyatottságukon kívül a mindenkifőlött rosz tanmóddal is kelle ezidőben küzdeniök.

A pataki főtanoda — Kazinczy saját tanusága szerint — a lehető legelhanyagoltabb állapotban volt ott időzése alatt, s ha valamelyik tanuló valóban meg akarta tanulni azt, mire az életben szüksége vala, s alaposan sajátjává akarta tenni a szükséges ismereteket, akkor saját szorgalmára volt utalva.

Az akkori tanárok eljárásának csaknem hihetlen példájáról szól maga Kazinczy, midőn állítja, hogy a történelem tanára tizennyolc egész évig adta elő három század eseményeit a világtörténetből.

Kazinczy eszerént saját nemes lelkére volt szorítkozva, s a szó szoros értelmében elmondható: hogy mindent mit tudott, mindent, mivel szelleme birt, magának köszönt.

A főtanodai könyvtárból halomra hordta a könyveket; Práyból tanulmányozta a hazai történetet; a görög nyelvet is tanító nélkül tette sajátjává. Későbben egy Komjáti által hozzáutásított franciával megosztá szállását, s a francia nyelvet megtanulta tőle.

Nemsokára levelet kapott anyjától, ki az atyja által rábízott fordításokat kívánta tőle, hogy azokat Kassán kinyomassa. Az ifju elvitte a kéziratot egyik tanárához, hogy megvizsgálja, s a hibákra figyelmeztesse. A tanár a vallási értekezés helyett Gellert meséit ajánlotta fordításra; de az ifju ehelyett Kis Tükör cím alatt Magyarország földleírását dolgozta ki, melyet anyja ki is nyomtatott Kassán, s a vizsgálat alkalmával kiosztatott.

Kevés idővel ezután a Bessenyei által irt német művet „Die Amerikaner“ fordította le, melyet szintén anyja adott ki Kassán.

A rokoni szeretet tágasabb mezőt nyitott a 18 éves ifju előre törő szellemének. Atyjának fivére András 1777-ben Pestre és Bécsbe vitte magával Ferencet, kit Pesten első utja az akkor még egyetlen könyvárushoz vitt. Bécsben a Belvedereféle műgyűjtemény szépségei ragadák meg lelkét, melyekben annál inkább volt ideje gyönyörködni, mert Bessenyeit, kit rokonlelke keresett, hon nem találta.

Bécsből Patakra visszatérván, ismét a tanulmányoknak szentölé minden időjét, minden erőjét. A könyvtárnak holmi hánytvetett könyvekkel kínálta meg, melyek közt kor- és író-társa Baróczy erkölesi meséit is megtalálta. E könyvet késő vénségeig eltette a nagy ember, mintegy emlékeztetőül ama kedves napokra, melyeket olvasása okozott neki. Hasonló uton jutott Baróti Szabó Dávid költeményeihez, melyeket szintén oly elragadtatással olvasott, s melyek új meg új lángra gyújták fogékony költői lelkét.

Nagy kitüntetés érte 1779-ben a 20 éves ifjut. Ezévbén u. i. az Ürményi József eszközölte tanodai javítás folytán Péchy Gábor a kassai kerület tanügyi főigazgatója és Kenyeres József a kassai főtanoda igazgatója Patakot is meglátogatván, az utóbbi tudakolá, vajjon Kazinczy is jelen van-e, s kiszólítván őt, következő szavakat intézett hozzá: Baróti köszönti, levelét gyönyörködve mutatja

mindennek, s kéri, kényszeríti, ne engedje magát a fáradtság által elfordíttatni a pályától.⁴ Ezután az ifjúsághoz fordulva, Kazinczyt példányul, mintaképül mutatá be nekik.

Ugyanez évben már oly szép hirt szerzett magának a lángelméü ifju, hogy több elsőrendü hazai főúrral és íróval találkozva, ezek, mintha velök egyideü tudóssal szólnának, hosszasan tárgyalták vele az irodalmat, s különösen az akkori újabb modoru költészetet.

Ilyenek valának gr. Teleki József, kit Álmosdon látogatott meg, gr. Pálffy Károly, zempléni főispán, és gr. Eszterházy Károly, egri püspök, kiknek Kazinczy nyújtá át az előbbinek beigtatása alkalmával az üdvözlő versezetet.

A pataki főtanodától, melyben 10 évet töltött 1779. évi nyárhó 15-én vett bucsut.

Még azon év őszén Kassára ment törvényi gyakorlatra; itt meglátogatta Barótit, de ennek hideg modora miatt bensőbb barátság nem fejlődhetett ki közöttük.

1781-ben Eperjesen volt Kazinczy a kerületi tábla mellett. Itt egy tiszteletreméltó hölgyet ismert meg, s e gyöngéd vonzalom új dalokra, új munkásságra serkenték költői lelkét.

Törvény lön Magyarországbán, hogy protestans ifjak is lehetnek esküdtekké, s Kazinczy a legelsőök közt volt, kik 1782-ben a pesti megyeszék esküdteivé lőnek. Ügyvéddé lenni nem akart; helyett annál nagyobb tüzzel fogott a tudományokhoz, s rendes társasága, melyben forgott, csak érlelé benne az eszmét, hogy e haza nyelvét széppé, nagygyá kell tennie.

A reggeli órákat Rádaynál tölté, s a színházban is mindig mellette, vagy mögötte ült, hogy az előadások felüli irányadó véleményét hallhassa, s ezuton is tanulhasson. Sokat járt Teleki Józsefhez, hol megismerkedett Katona Istvánval, Kornideszszel, Schwartnerral és Kalmárral.

Anyja sürgetésére, vállalna már hivatalt, Abaujmegye főispánjánál báró Orczy Lörincnél tisztelgett, ki 1784-ben

tiszteletbeli jegyzővé nevezte. Abaujmegyében megismerkedett Török Lajos gróffal, ki iránt épen annyi szeretetet érzett mint tiszteletet.

József császár 1785-ben a megyéket tíz kerületre osztotta. A kassai kerület főkormányzója Szentiványi Ferenc lön. E rendszabély a német nyelvet tette hivatalos nyelvvé, melyet tisztársai között csupán Kazinczy értett, s így a megyeigazgatás egész terhe, legalább a felsőbbi rendeletek fordítását illetőleg órá háruult.

Nem sokáig tartott e meddő működés. Magyarországban az oktatás ügyét Pászthory Sándorra bízta a kormány. Gr. Török Lajos a kassai kerületben lön tanügyi főigazgató, ki szintén a tanügy mezején Kazinczyt hivatallal kínálta meg.

Kazinczy nem csak elfogadta, de ohajtva vette át hivatala teendőjét; mert volt-e szép lelkének szebb tere a működésre, a hatásra, ha nem a tanügy széles tar mezején. Saját vallása szerént nem csak szerencésnek érezte magát, hogy gr. Török vezetése alatt működhetik, hanem különösen örvendett, hogy ezt a tanügy mezején teheti, mert a növelés szent ügyét minden másnál többre becsülte.

Azonnal Bécsbe utazott b. Swietenhez, a tudományi kar miniszteréhez. Pászthoryn kívül Bécs legjelesebb férfiai-val ismerkedett meg ezuttal.

Pászthory két intést adott neki az utra, melyeket mint Kazinczy maga mondja, soha el nem feledett. Egyik, hogy dolgozásunk csak akkor jó, mikor semmi erőnk sem ér tovább. Másik, hogy: mindenkor a nehezebbet kell keresnünk, mert az ugy lesz végre nekünk is könnyű.

Ily oktatásokat vétett szívébe Kazinczy, midőn az előtte kedves, de sok teherrel s nagy felelősséggel járó hivatalát elfoglalta.

Kazinczy 1787-ben foglalta el a részére kedves hivatalát, melynek viselése idejében minden évben fölment Bécsbe,

Pestet is gyakran meglátogatta, hol egy alkalommal halhatatlan Széchényi Istvánunk atyjával a széplelkű Széchényi Ferenc gróffal ismerkedett meg. Hivatali főnökénél egyizben két hirneves lemergi tanárral találkozott, egyik Martinovics vala, a másik Fessler.

II. József császár halála után a régi jogállapot állittván vissza, 1790-ben a magyar koronát is visszahozták Budára, hol a megyék nemesei állottak őrt mellette. Az abanjmegyei nemesek közt Kazinczy is őrizte a magyar királyok kettős koronáját.

Ezidőben alkotta vagy inkább csak akarta alkotni Ráday a magyar szintársulatot Pesten, s Kazinczyt maga mellé vette. Még akkor nagyon eredeti nézetek uralkodtak apáink között, mert mint Kazinczy mondja: Sokan haraggal járának föl s alá, s azt állíták, hogy a magyar nem született bolondnak.

Az előbbi állapotok visszahelyezésével a protestánsok elbocsáttattak tanügyi hivatalaiból, köztök Kazinczy is; de ígéretet nyertek, hogy más hivatalokra fognak alkalmaztatni.

Kazinczy a tanügyin kívül semmi más hivatalt nem kívánt; mert érezte, hogy csendes egyedüliségben irományai által sokkal üdvösebben működhetik, mint bármely hivatal gépleges teendői között.

Széphalomra költözködvén 1791-ben, építkezni kezdett, hogy ott magának és tanulmányainak éljen; de a protestáns nagyok arra ösztönözék, hogy mintán Swieten és Pászthory kegyelik, menne Bécsbe uj hivatalt kérendő. Ezen bécsi útjában megismerkedett Hajnóczy Józseffel, ki szintén a beállott változások folytán volt kénytelen alispáni hivatalától megválni.

Mily nagyszerűen szép a valódi szerénység, mutatja Kazinczy példája, ki midőn I. Ferenc császár koronázása alkalmával ettől hivatalt kérne, s a császártól azon választ nyerné, miszerént a kért hivatalt Hajnóczynak szánta, e szókkal felelt

az uralkodónak: „Ennél méltóbb embert nem találhat Fölséged.” Mire a császár meglepetve e léleknagyságról következőket mondott Kazinczynak: „Hogy megmutassam Önnek, mennyire tudom e baráti érzelmeket, s e lemondást becsülni, nevezzen meg más hivatalt s az az öné leend. Ha tíz év múlva jönne is elém, el tudnám szavait mondani.”

E nagylelkű szerénység közelebb ismeretségbe hozta Hajnóczyval, mi, mint alább látandjuk, vesztére szolgált.

Irodalmi munkásságára későbben térendünk vissza; most azon szomorú eseményről kell emlékeznünk, mely annyira üdvös munkásságát megszakasztá, s a közügyektől hosszú időre elvoná.

Alsó-Regmecen mulatott anyjánál 1794-ben, midőn télelő 14-kén viradóra bizonyos forradalmi iromány terjesztése miatt gyanuba vétetvén, elfogatott. Anyja rémülve szaladt szobája felé, a szerencsétlenséget tudatandó vele, de Kazinczy nem is gyanítván az elfogatas okát, biztatá anyját, mondván: „Édes asszonyám, látja hogy én nyugodt vagyok; ne rettegjen asszonyám, nem telik belé két hét s itthon leszek megint.

Ugyanazon hó 19-én Budára vitték fogolytársaival. Csak Kerepesen tudta meg egy keresztülutazó megyei tisztől, mi végett vitetik Budára. Könnyült lélekkel folytatta útját, mert mint maga mondá, a vád őt s néhány fogolytársát nem illette.

Télelő 29-én hallgatták ki. Kazinczy azt vallá, hogy semmiről sincsen tudomása, s csupán az ellene fölhozott vádiratokból nyert a tárgyról ismeretet. Egyik fogolytársa ugyanis megkérte, ne vallana ellene, mert nős és gyermekek atyja lévén, nem szívesen dölne szerencsétlenségbe. Kazinczy engedett a baráti szónak, s itt is saját énjét más jóvoltának rendelte alá. Az említett fogolytárs mindazáltal későbben maga vallá meg, hogy 1794-ik évi nyárelőben Hajnóczy Szentmarjay Ferencet azon üzenettel küldé hozzá, hogy a szóbanforgó forradalmi okmányt Kazinczynak kézbesítse. Midőn e vallomást Kazinczyval

tudatták, egész őszinteséggel megvallotta, hogy csupán fogolytársa iránti tekintetből tagadta amit tudott a dologról.

1795. évi télutó 4-én vallá meg tagadása okát, ugyanazon hó 23-án a királyi tábla elé állíttatott; szorongattatását növelte fivérének Miklósnak befogatása, kit azonban nemsokára (tavaszutó 17-én) ismét elbocsátottak.

Tavaszutó 8-án halálos ítéletét fölolvasták előtte, melyet azonban föllebezett. A hétszemélyes tábla ugyan tavaszutó 16-án helybenhagyta a halálos ítéletet. Nyárhó 1-én fölolvastatott a foglyok előtt a királyi felelet, melynek értelme szerint kettő halálra ítéltetett, a többi fogságra mindaddig, míg bűnbánatuknak elegendő jeleit adandják.

A foglyok nyárelő 10-én a katonai hatóságoknak adattak át. Kazinczy több fogolytársával őszelő 26-án Brünnbe vitéztett várfogságra, hová őszhó 7-én értek. Ott nedves, földalatti iszonyu helyen tartatott lehető legrosszabb eledel mellett, s midőn őszutó végén a várkormányzó meglátogatta, már nem tudott fölkelni szalmazsákjáról. A várkormányzó vigasztalá, mondván: „Ma kaptam utasítást Magyarország helytartójától (József nádor) hogy saját költségén élhet, s hogy podgyászát és könyveit átadhatom. Hiba történt eddig, mert az ide kísérő tisztek semmi utasítást sem hoztak magukkal.” Ezután Kazinczyt felső szobába helyeztette, kinek tüdeje már annyira elszokott volt a jó és egészséges levegőtől, hogy a hirtelen változás folytán többször elájult, mikor fölvezették.

1796. évi télutó 6-án az obrovici fenyítőházba vitték a foglyokat, honnét 1799. évi nyárelő 22-én legszigorúbb őrizet alatt Kufsteinba kísértettek. Innét a francia hadsereg közeledése miatt 1800. évi nyárelő 30-án Csehországon át Magyarországra Pozsonba, s későbbben Pesten át Munkácsra vitetett.

Fogsága alatt is nemes lelke minden szép tulajdonát megtartotta Kazinczy. Nem csak méltósággal tűrte a rá mért szenvedéseket, nem csak őrangyala volt fogolytársainak, kikkel megosztotta amivel bírt, kiket bátorított, lángelméje fölemelt,

ha csüggedni kezdenék a szenvedések alatt, de mindazok bizalmát is teljes mértékben megnyerte, kiknek fegyelme alá került. A sok keserűség, a nagy szenvedések nem törték meg nagyra-törő szellemét. Könyveit, melyekhez elején titokban jutott, szorgalmasan olvasá, fogyhatlan türelemmel tanult, a könyvek sorai között rozsdából készült festékekkel irogatott.

Végre annyi balszerencse után ütött a szabadulás órája, s 1801. évi nyárelő 28-án kiszabadult, mintán hat évet, hat hónapot és 14 napot különféle országok különféle börtöneiben töltött, az az 2387 napi sokszerű szenvedés után.

Kiszabadultával nyugalomra vágyott, boldogság után epe-dett Kazinczy.

Mindkettőt fölhalálta azok körében, kikhez szíve vonzá, s kik őt szerették.

Gróf Török Lajos idősb leányával Zsófiával 1804-ben házassági frigyét kötött.

Házassága a szó szoros értelmében boldog vala; Kazinczy leveleiben nem győzi magasztalni a jó hitvest, a nagy-lelkű nőt, kinek birtoka minden addigi szenvedésért teljesen kárpótolta.

Nemsokára leánya született, s ő boldog volt, de itt is ránehezedett a sors vaskeze, mert szép kis gyermekét, kinek születése boldoggá tette és kevélylyé, csakhamar elvitte a halál.

Rövid idő múlva ismét atya lön; három leánya született és négy fia; az utósó Lajos 1821-ben, mikor Kazinczy már 62 éves vala.

A nyilvános élettől ezután sem vonta magát vissza. 1804-ben a biharmegyei népösszeirő bizottmányban működött. 1809-ben a zemplénmegyei fölkelő sereget rendező bizottmány tagja lön. 1810-ben ugyan Zemplénmegye a Győr mellett el-esettek számára állítandó emlék javaslására gr. Dessewffy Józsefet és Kazinczyt nevezte ki. 1820-ban a megyei le-véltár rendezésével bízott meg.

1816-ban Erdélybe utazott, hol mindenütt a legnagyobb kiténtetéssel fogadták. Kedvesen emlékszik ez utjára Kazinczy, s azt írja egyik barátjának, hogy szebb három hónapot soha sem élt.

Szomoru világot vet Magyarország az időbeli társalmi viszonyaira azon megjegyzés, melyet Kazinczy ez utjáról tészen. „Erdélyben — ugymond — nem letem több hölgyet egynél, ki magyarul ne tudott volna, s ez egy is magyarországi volt. Ellenben letem olyanokat, kik ipamhoz irt leveleimet olvashatják és értik. A társaság nyelve Erdélyben mindenütt magyar, nálunk (Magyarországon) a cifrább házaknál német.“

Teljesen boldog lett volna Kazinczy, ha rokonai igaztalansága sokszorosan meg nem keseríti életét. Ipa halála után süve lett igaztalan iránta ugy, hogy nője és gyermekei örökségeért a végtelenségig nyuló pert kelle folytatnia.

1829-ben Pestre utazott, hol a per csakugyan részére dőlt el, s végre valahára birtokába jutott nője azon vagyonnak és jövedelemnek, melyhez tizenkilenc év óta joga volt.

Ez ügyben is a gyöngéd, szerető családapát leljük föl Kazinczyban, kit, ha szavait idézzük, bámulva nem tisztelnünk nem lehet. „Én így elértem — mondja — amit magaménak néztem, de oda tizenkilenc esztendő, gyermekeim nem vették azt a nevelést, melyet nekik különben adtam volna, s én nem csak nem javíthattam sorsukon, mely megtörtént volna, ha jövedelmeimet vonhatám vala, hanem magamat kénytelen valék adósságokba is verni, s Isten tudja, mint vergődhetem ki azokból.“

Kazinczy azon nagyszerű, nemzetünkre oly nagybefolyású működéséről legszakavatottabban szól életírója az Ujabb Ismeretek Tárában.

„Patakon 1770-ben — mondja életírója — a magyar asszonyok, kik József császárt nézni gyűltek össze, a német nyelvet nem értették. 1816-ban Kazinczy ujságot beszél Kisnek.

hogy Erdélyben csak egy hölgyet, azt is magyarországi születésűt talált, ki nem tudott magyarul, mert ott a társaság nyelve mindenütt magyar, pedig nálunk a cifrább házaknál német. Ugy hiszszük, Kazinczyról beszélvén, ki a magyar irodalomnak atyja lett, s a magyar nyelv és nemzetiség egyik fő művelője volt, erről gondolkozni nemcsak illő, hanem üdvös tájékozás végett kellő is. — A nemzetiség mint a szellemnek nagy idoma, elején természetesen simul az emberekhez, azok minden igényeit magába foglalván s kielégítvén. Valameddig a nemzet azon természetes állapotban marad, semmi sem bírja rá, hogy nemzetiségét elhagyja; mivel az vele úgy összeforrt, hogy, mint a lélek a testtől, el nem választathatik tőle anélkül, hogy halála ne következék. Akkor a nemzetnek sem kívánsága sem képzelete nincs semmiről, amit saját nyelvében s azzal élő műveltségében föl ne találna. Ámde a szellem teljességét nem bírja e természetes állapot; ebből mind a nemzet mind tagjai okvetlenül kilépnek ha igazán szellemi életet akarnak élni. S mióta a kereszténység által magasabb műveltségre érnek az európai nemzetek, azóta mindenik csak idegen műveltség után, tehát vezetve juthat célhoz. De a vezetés el is fojtja a nemzetiséget, ha t. i. nem fejt ki fogékonyságot az idegen eszmék iránt, vagy ha eltaszítja magától a történetek folytában mellőzhetlenné vált átalakulást. Mert az emberiség szellemének fejlődése, a való műveltség, a cél, mely után egyenkint és nemzetül törekednünk kell. Mely nemzetiség arra segíteni nem tud vagy nem akar, az fölösleges, s a nemzet hozzá ragadván, vele együtt kivesz, vagy pedig, élni akarván, idegen műveltséghez folyamodik s elejti sajátosságát, a mi szintannyi mint halál. De a célt egyesek hamarabb megsejtik, mint a nemzet teste, az egyesek azért nagyon hajlandók önnön nemzetiségöket is feláldozni, s rajta, mint gondolják, a műveltséget megszerezni, annál inkább is, mert könnyebb ám az idegen nyelvet megtanulni, s azon a kész tudományt s művészetet, szóval, a fejlett szellemiséget élvezni, mint azokat új nyelvbe áttenni, mely addig erre nem használtatott. De az

élet folytonos működést kíván; idegen műveltség, mely nem a magunk munkája, az nem is életünk, sőt inkább halálunk, mivel egyediségünket elfojtja: azért a mások által szerzett kincs csak ösztönül szolgálhat önmunkálkodásra s továbbmenésre minden-nél, kit a szellem cselekvő apostolának fölavat. Minden uj nemzet Európában, mely a valódi életre méltóvá törekedett lenni, miután a latin és görög műveltségen táplálkozott, saját nyelvén kezdett tudománykodni s művészkedni, s azon még a szellem játszi muló érdekeit is kielégíteni; — s úgy támadtak az uj nemzetiségek az uj tudománynyal, úgy támadtak az uj irodalmak.

Mig Német- és Franciaországban tudomány és törvénykezés, az élet ama két leghatalmasabb érdeke, latin nyelven szólt, mi is beértük a latin nyelvvel. A tudomány és törvénykezés emberei latinul bölcsekedtek, amint tudtak, az élet egyéb köreiben s a tűzhely körül a magyar nyelv elégitette ki a szükségletet.

Sőt a latin nyelv mellett, s fölötté inkább mint mellette, a magyar nyelveni tudománykodás és művészkedés hathatósabban indult vala minálunk, mint a szomszéd nemzetek-nél. Nemcsak az erdélyi törvényhozás és közélet mint gyakorlati tér, nem csak az egyházi mindkét honban hozott elő magyarul író férfiakat, kik nemzetünk diszeihez tartoznak — az utóbbiak közül említjük Erdősy Jánost, Károlyi Gáspárt, Szenczi Molnár Albertet, Pázmányt, Gelei Katonát, Eszterházy Miklóst stb., hanem a szorosabb tudomány, a bölcelem is p. o. Apáczai Csere Jánossal büszkélkedett nálunk, midőn Németországban Des Cartes bölceletét csakugyan nem bátorkodtak németül előadni. S a történetek írásában nem csak Heltai dolgozott, hogy az utókor az elődök tettein okuljon, hanem számosan, még pedig nagyon jelesen, mint Szalárdy, Veráncz, Illyésházy, Kemény János, Cserei stb., kiket nagyrészt mai nap sem forgatunk úgy mint az írók megérdemlették, s nekünk ám kellene is. S a költészet mezején a történeti énekeket dallók után föltűnt Zrinyi Miklós, Liszti s többen,

kikhez azon időben, midőn nemzetiségünk hanyatlásnak kezdett indulni, Gyöngyösi csatlakozott.

De Franciaország XIV. Lajos alatt szellemi uralkodást kezdett gyakorolni; a legszebb és mulattatóbb, de a legtudósabb művek is francia nyelven irattak; a szellem egész Európában élvezni áhítá azokat; azért franciául tanultak mindenütt, mert azon műveket latinra fordítani alig lehetett — hasztalan is volt volna: — a gyakorlatlan új nyelvekre fordítva pedig báj nélkül, sokszor érthetlenség maradtak. Mégis ezen utóbbi utat kellett folytatni, s a francia műveket addig fordítgatni, míg a fordító nyelv, s ez azon dolgozók mive lőnek vala. A francia irodalom után a német emelkedett, szóródtan, ezer meg ezer gyökérről nagy terebélyes fává, mely jelenben a szellem bizodalmának nagy részét foglalja.

A magyar nemzet úgy viselte magát, mintha egészen elfeledte volna a mult századokban nyert szellemi készségét, mely képes vala mind önmunkásság útján, mind másokat utánozva működni a szellem birodalmában. Egyfelől, annak magasabb rendei, az idegeneket nem annyira csudálták mint majmolták. A divat hatalmasabb mint bármi, ha az egyetemesség eszméje nem buzditja a keblet; — másfelől, annak középrendei, a honit nem bírták becsessé tenni, s az öröklött kincset úgy becsülni, hogy általa ők is emelkedtek volna. Ezt elmulasztván, a nemzetre az idegen míveltség nem ösztönzőleg, hanem úgy hatott, hogy érte majdnem elfelejtette a magáét. A magyar nemzetnek okvetlen kellett úgy a francia mint a német műveket addig addig fordítgatni, míg nyelvét nem csinosítja s maga nem mívelődik, hogy hasonlót tehessen, mit mások tettek; különben vagy természeties állapotjában kellett volna veszteglenie, — s ebben voltak 1770-ben az asszonyosságok Patakon, kikhez II. József hasztalan szólt, mert egy sem értette a német nyelvet, de kik előtt alkalmasint az említett régiebb magyar írók sem voltak ismeretesek: — vagy, miután Európában lehetlen volt veszteglenie, az idegen nyelvet megtanulni, s az által a honit elmellőzni sőt

elfelejteni, mi nálunk szinte megtörtént. Azért beszéltek nálunk 1816-ban és beszélnek talán 1852-ben (s 1860-ban) is a cifrább házakban németül. A magyar irodalom, minthogy öröklött birtokát is elhanyagolta, sem eléggé gyorsan, sem eléggé jól és helyesen nem ültette át honunkban az európai szellem műveit, s megengedte, hogy embereink, kik akarva nem akarva megismerkedtek a külföldi miveltség ál és valódi bájaival, azokat idegen nyelvekben keressék. Nagy részt elfelejtették nálunk, hogy önmunkálkodás nélkül a nemzet élni szűnik; viszont hogy a szellem, mint a láng, fölfelé jár. Egyik osztály csak élvezett a kész idegen kincsekből; másik osztály meg hamar felejtette, hogy a szellemnek, a nyelvnek csak eszközei, s hogy az, mely őt nagyon nem iparkodik kifejteni, lassankint elmellőztetik.

S Kazinczy Ferenc munkálkodását e szempontról, melyet itt kijelöltünk, méltassuk; sőt úgy vagyunk meggyőződve, irodalmunk viszonyát is a nemzethez, csupán erről ítéltetjük meg voltaképen. Valamig irodalmunk a szellemnek minden akár tudományi, akár szépirodalmi, akár művelési vagy gyakorlati kelleit jól ki nem elégíti, addiglan nem teljes eszköz a művelődésre, s addiglan nemzetiségünk gyarló. S ha Kazinczy törekvésének látása nem költi bennünk az imint kimondott meggyőződést: úgy sem őt nem vagyunk képesek méltatni, sem oda nem bírnak soha eljutni, hová ő a nemzetet juttatni hosszú életében dolgozott.

Kazinczy minden előtt a nyelvet akarta művelni, a folyóiratit szintugy mint a költőit. Arra két eszközt választott, fordítgatott és nyelvtanilag működött; tehát szépirodalmi oldalról igyekezett a nyelvet művelni, egyuttal azt tudományosan is összeállítani, hogy a szépirodalomnak legyen anyaga, melyet biztosan kezelhessen.

A nyelvet úgy művelte szépirodalomilag, hogy többféle nyelvből többnemű de csak elismert remekműveket fordítgata. Barátai, mint beszéli, többször neki estek, hagyjon fel a fordítással, s adjon eredeti darabokat. Tudta mennyivel több aki teremt mint aki másol; de elrettenté a sok

teremtő példája, s inkább akart nem rossz fordítónak mint nem jó könyvesinálónak találtatni. S pályája vége felé azt mondta magáról: „Nekem elég érdem volt kitisztani a miveletlen telket, hogy az istenfiak szabadon futhassanak rajta.“ Tudta, hogy a művészetnek szintugy vannak érlelő pontjai mint a természetnek, s a korát megelőző írás, bármely lelkes írótól eredjen, épen oly izetlen fog lenni, mint a gyümölcs, melyet nem a természet érlele. Hol a művészet lakást fogni csak készül, ott mindennek fölött azon kell igyekezni, hogy az idegen vagy eredeti művek gipszöntvényekben s rézmetszetekben tétessenek ki. Azon kell legelőbb lenni, hogy mesteri kézzel dolgozott másolatok nagy gyűjteményét birjuk, melynek legkevesebb érdemű darabja is többet ér, mint „mázolóinknak, kik magokat teremtő művészeknek képzelik, minden eredetijök összeséggel,“ s a melyben elgyötrött lelkeink a való szépnek szemléltében visszavehetnék feldúlt nyugodalmokat. Ezzel azonban egyedül azt akarta értetni, hogy a gondos fordítás mind a nyelvnek igen sokat használ, mind az izletet sikeresen képi; holott a nem mesteri kézzel dolgozott eredetiek mind a kettőnek tetemesen ártanak (Baróczy életében). Előtte azon eszmény állott, hogy csak az a nyelv igazán tökéletes, melyben az irány minden nemének saját külön nyelve van; mi csakugyan a legfőbb tökély, melynek példányát a hellen irodalom mutatja fel. Azért becsülé többre a német irodalmat a franciánál: „mert csudálta ő is a franciák folyóírását, kivált a társalkodás nyelvén írt munkáikban; de nekik, ugymond, költőiességük nincs, mert nyelvök nincs hozzá. Egyébre is van szükség, mint csak simaságra, játszi ömledezésre.“ — Hogy nyelvünknek, eme keleti gyöngynek, minden ragyogását szemléltethesse, működött végiglen fáradatlanul. „Harminc esztendeje, ugymond Szalluszt előszavában, hogy dolgozásomat szekrényemben tartom, s csaknem minden esztendőben újra meg újra dolgozám azt, néha esztendő alatt kétszer s háromszor is, s utószer itt Pesten decemberben (1828.), belépén már életem hetvenedik esztendejébe. Az igen sok gond ront inkább mint javít, s igen

könnyen hiszem, hogy az történt meg itt is. Bármit ítéljen majd dolgozásomról az olvasó, legalább egy új utat törtem meg, s Szallusznak újabb fordítója megkönnyebbedve látja majd munkáját. Nem egyszerűsége s francia simaságra, könnyűsége, józanságra kell törekednünk, hanem egyébre is. A beszédben ez a főtörvény: apte dicere (helyesen beszélni).

De Kazinczy nem csak fordított, ő eredeti folyóbeszédben is írt, mindig sok, néha rendkívüli gonddal. Ez utóbbira példát mutatnak Erdélyi Levelei; az előbbi tanusítják számos értekezései, itészeti s más dolgozatai, melyek folyóiratokban láttak világot. Legszerencsésebb vala leveleiben, melyek maradandó díszei a magyar irodalomnak; eddigelé nálunk levélírásban senki által nem éretett utól.

Azonban igazán oly nagy-e az, mi után Kazinczy törekedett? — Igenis, nagy az, mert törekvése kettőt ohajtott elérni, gondolatokat, műérzetet tölteni a nemzetbe, s neki nyelvet nyújtani, mely a gondolatok és műeszmék minden árnyéklátának kifejezésére alkalmas legyen. Kazinczy nagy előttünk azért, amit kívinni akart, s ha költészetünk, szóval irodalmunk jelen állapotát nézzük, nagy ő azért is, amit elérni tudott.

Minthogy Kazinczy eredeti művei mellett az idegenek fordításával is kiválólag foglalkozott, s ezenkívül kizárólagosan tiszta magyarságra törekedett, számtalan ellensége akadt, kik nyelvrontással vádolták őt a nyelvalkotót. E tárgyban írta Kazinczy „Nyelvrontás“ cím alatt örökké igaz sorait:

Mit mond felőled a világ,
Ne gondolj szerfölött vele.
Örülj, ha jót a jók s valót;
Ha roszt a rossz s nem valót,
Türed és ne szólj. Ha szólsz, felőled
Még többet mond és mérgesebben.

Minden embernek van ellensége, s arról, akinek nincsen azt mondja a közmondás, hogy szájalomra méltó.

Minden középszerű szellemnek is, mely a közügy szent érdeke mellett küzdve, a nyilvánosság terére lép, a társadalom minden rétegéből akadnak ellenségei; nem lehet tehát csudálkoznunk rajta, sőt természetesnek kell találnunk, hogy a nagy Kazinczy sem lehetett ellenzők nélkül.

Az ily ellenségeskedés nagyon megfogható.

Az emberek nagy tömegében vannak olyanok, kiknél nem hiányzik az ész, a tehetség, a belátás; kik sok célszerűt, sok üdvöst indíthatnának meg, sok jót tehetnének az emberiséggel, de kettő szokta visszatartani őket: hiuság és akarat-hiány.

Az előbbi, noha hátrányos a közügyre, némileg bocsánandó, az utóbbi mindig roszakarattal párosul, s eszerént bűn.

A hiúk azért nem tesznek, azért nem indítványoznak semmit, mert a megbukástól félnek, s az általok megindított jó ügyet eléggé ügyetlenül a kudarcra egy színvonalra teszik.

A roszakaratnak, mely szereti a titkolózást, minden terhére van, mi egyegy lépéssel előbbre viszi az emberiséget, erről tehát nem sok a mondanivalónk.

Ha már most valamely lángszellem számot vetett magával teendője fölött, kitűzte maga elé a legszentebb célt, és sem jobbra sem balra nem tekintve egyenesen afelé halad, nem csudálhatjuk, hogy a hiúk úgy mint a roszakarók utjába állnak, s mint hajdan a föld mozgását erősítő Galileit börtönre vették, nemkülönben a gőzerők föltalálóját Fultont örültek nyilvánítani, a mostani vezérre is, bármely téren álljon a sikra, halált, szellemi halált kiáltanak.

A hiúk szégyenlik magukat, hogy nem ők, hanem más tette a kezdeményezést oly ügyben, mely közdicséretet, közsikert aratott; a roszakaratnak félnek tőle, mert a közügy barátja okvetlenül ellenségök, ha csak egy hajszályival emeli is ki a tömeget tudatlansága mocsarából.

A nagy tömeg, mely nem mindig tudja megkülönböztetni a jót a rosztól, mely arra hallgat, ki legközelebb áll hozzá,

s leghangosabban kiált fülébe, mondjuk a nagy tömeg azt kiáltja, mit a közvéleményt csinálók akarnak.

Nem egy szent törekvés, nem egy nagyszerű eszme bukkott meg már ez uton.

E csekély kitérés után egy sem fog csudálkozni olvasóink közül, ha ismételve mondjuk, hogy Kazinczynak sok ellensége volt, és sok üldözője.

Csekély embernek csekélyek ellenségei, a nagy ember nagyságát az erősebb szellemek irigyelhetik csak.

Versegthy, Bacsányi s mások folytonos ellenei valának a nagy férfinak; mások, kiknek nevét szívesen elhallgatjuk, *Mondolat* cím alatt kiadott röpiratban támadták meg Kazinczyt. Ezek azonban magukra maradtak, az írók színejava Kazinczy mellé állott, ki, mint életírója mondja róla: „nem nyugodott soha, mind magán javitgatott fáradhatlanul, mind másokat serkente, inkább dicsérve, mint visszaretentve; mert senki nem vala készebb mások érdemeit elismerni, sőt túlbecsülni, mint ő. Nem magát nézte, hanem az ügyet. Soha nem volt az irodalom mezején közletőbb emberünk nálánál azon osztály közt, mely az idegen kész kincseket csak élvezni szereti, s a között, mely hamar feledí, hogy a nyelv csak eszköze a szellemnek, s azért nem elég magyarul írni, hanem jól és jól is kell magyarul írni.“

Szent cél lebegett Kazinczy előtt minden gondolatában, minden cselekedetében. Nem magának, nem is kortársainak dolgozott, hanem mint a nagy szellemek szokása, az utóivadékra gondolt uttörő műveletében. Látnoki szemekkel nézett a jövőbe, midőn az általa elvetett jó magvak gyümölcsét élvezvén az unokák, hálakönyvekkel fognak megemlékezni arról, ki az életadó vala. Szépen írja ezt le ő maga Kishez intézett levelében, ki nem sokat gondolt az örök dicsőséggel, s mint mondá csak kedvesei számára írogatott.

„Nekem pedig édes barátom — felelé neki Kazinczy — az a halhatatlanság az egy bálványom, ami elől te futsz. Csak

ez legyen enyém, örömet lemondok az életnek minden öröméről, örömet tűröm az életnek minden viszás esetét. Ah! azt képzelné, hogy a szépnek, jónak, igaznak később tisztelői, midőn már régen sorvadni fogunk, vissza a fognak kívánni magukhoz, hogy dicsőségünk el fogja verni álmaikat, hogy sirni fognak olyakká lehetni, mint mi valánk, hogy képeink látása leyeri őket, mint a mennyei világosság, hogy neveink zengése az erénynek szeretetére, a legszebb föláldozatokra fogja buzdítani őket, mint minket buzdítanak azoké, akikben az emberi nagyságot imádjuk; azt látni, hogy a legjobbjai a mostan élőknek rokonlélek gyanánt néznek bennünket, s gyönyörködnek egy kevésbé létünkön — de mi hát, mi hát kérlek az életnek minden öröme között, ami érdemes lehessen egy eszes embernek kívánságára, ha e hit nem az? Nincs az erény nélkül; a ragyogásra törekedvén, tudom mely bér vár. Amit a szédelgő sereg ölel ragyogás gyanánt, az épen nem ragyogás. „Menjünk a kitett cél felé, s szeretetünk édességeit vegyük kezességül a halhatatlanságnak, mely bizonyosan mienk.”

Valóban arany szavak ezek, melyeket a mai vezérek is elmondhatnak minden lépten nyomon, hol akár az irigység rágalmozó marásaival, akár a roszakarat, a nyegleség, a kislelkűség és szellemi törpeség lohasztó ellenszegülésével találkozunk.

Ugyanily szellemben nyilatkozik Kölcsey Ferenc Kazinczy befolyásáról a magyar irodalomra, s azon megvetendő törekvésekről, melyeket a megsértett hiúság, a megkérgesedett roszakarat, a kiengesztelhetlen gyűlölet ellene támasztott. „Valóban — mondja Kölcsey — ritka szép és jó kezdődött és tenyészett valaha előre ment áldozatok nélkül. Kenyér után indul a sokaság; magános hasznokat vadász; s azt, ami az egészséget érdekli, ami lelket táplál, nemzeti erőt fejt, s gyümölcsei csak jövőben érnek meg, gyűlöli.” És máshol „Koszorú nem enyhíték, hanem égeték homlokát s neve híres voltát élte nyugalmaival fizeté. Ő vala, ki fiatalsága küszöbén

még csak tizenhat évű gyermek, íróink parányi körében megjelenvén, nemes, de tiszteletlen kevesektől tartott célját el nem csüggedő erőben, páratlan állandósággal, szünetlen haladásban követte. Ő vala, ki nemzetének negyven év előtt hirtelen föllobbanó, s hirtelen elalvó tűzét olthatatlan hordá keblében, még akkor is, midőn lélekfagyaló vészek környékezék. Ő vala, ki a szerencsét sem nem ígérő sem nem nyújtó irodalmi pályára számosakat tüzelt föl, s mozgást és életet öntött a tövises utra, mit sok mások elunatkozva, kétségtől leverve pusztán hagytanak.“ Máshol ismét a közönség részvételtségére hivatkozik Kőlcsey mondván: „Csuda-e, ha a láng-lelkű ember fáradatlan munkált? Ha a közönség részvételét csüggedetlen tűrte? Ha magát feledvén, hazájának szentelé mindenét; és a sivatag jelenben csak a virágzó jövőt szemlélte.“

Nem lehet még elhallgatnunk Kőlcsey gyönyörű sorait, melyekkel emlékbeszédében Kazinczyt magasztalva, a nagy férfiú ellenségeit sujtja, s egyszersmint az irodalom férfiainak nehéz, haláttalan és mégis dicsőségteljes pályájára vet világot.

„A mi magyar nyelvünkkel véghezvitt ujitásokat — mondja nevezetes emlékbeszéde folyamában — sokan nevették, s nevetik maiglan; pedig azok a nemzeti ébredező szellem természetes kiütései valának. Ezen szellem mint mindig és mindenütt, úgy most is és közöttünk egyes jelenetekben tüntette föl magát, hogy lassankint közönséges legyen. Nyelvünket ragadá meg legelőbb, ez lévén a legtermészetesb mód egymást érteni, egymásra figyelmezní, eszméket venni és adni, s azt, ami a kebelben titkon és külön forr, nyilvánná és egyetemivé tenni. Ily szempontból tekintem én a nyelvvel kezdett s gyors rohanással előre törekedő változást. Mert semmi sem esik e világon ok és egybefüggés nélkül; ami ma történik, annak magvai század előtt, s talán senkitől sem sejtve, hintettek el; s ami történni fog század után, az a mostani tettekből, gondolatokból, vagy talán csak sejdítésekéből ver magának gyökeret. Homályban él és munkál az író, s egykorúí által kicsinységekkel bajlódónak

tartatik; mert idejét idegen szavak magyarrá tételével, régiak keresgélésével, s több ily parányiságokkal vesztegeti. De a vezető okot legtöbbnyire csak a következés világosítja föl; s tisztán csak a maradék fogja láthatni, miként nyert az egész nemzet szó által eszméket, eszmék által tettet, s tett által jóltevő egyetemi változásokat; miként lettek százados előítéletek semmivé; miként enyésztek el egymásután száz meg száz lélekszorongató alakok; s mindezek után miként lőn lehetségessé sok szép és jó, minek forrásai hosszú időig zárva lévén, folyást nem nyarthettek.

Kazinczy nem vala legelső, nem is egyetlenegy, ki a nyelvvel történt nevezetes fordulást kezdé és eszközlé. De övé a dicsőség, hogy izlést párosított igyekezeteivel, hogy dolgozásait érzelme hevével el tudta önteni, s hogy a régiség tudományait, mit Baróti Szabó keresett, s ami Révayt nagygyá tevő, teljesen méltánylá. Csak így, s csak neki lehetett hatalmában oly széles terjedtségű befolyást szerezni, s oly közönséges erővel hatni a nyelvre és írókra, mint nem még ez ideig senki más. A közelebbimúlt ötven s egynéhány év alatt ki volt íróink-közl, kivel e férfiú kisebb vagy nagyobb érintésben nem állott volna? Ki nem kereste ismeretségét a jelesnek, kit Orczy és Ráday szerettek, kit Baróczy kedvele, kinek Virág és Révay barátai valának, ki Dayka és Csokonai kifejlésökre nagy befolyást gyakorolt? Keresztül nézek íróinknak itt, e tiszteletreméltó gyülekezetben jelen álló koszoruján és sokat látok, ki a legelső szikrát Kazinczy lánglelkétől kapá; s kit futásában ennek példája vezérlett, s állhatatossága őrizett meg visszahanyatlástól. Neki nem volt elég lelke minden erejét és szive minden érzelmeit a nagy célra szentelni; dolgozásoktól elhalmozva sem fordítá el a haza serdülő ifjairól tekintetét; s minden hevülő pillantás, minden kilobbanó gerjelem, mely benküzdő erőt s munkavágyat bármí távulról sejdített, részvételét nagy mértékben nyeré meg. E részvétel által adott ő sok mulólag kipattani látszó szikrának maradandóságot; e részvétel által

pótolá ki sok kezdőnek azt, amit boldogabb fekvésű népeknél az olvasó közönség első tapsai visznek véghez. Mert volt idő, keserűen emlékszem vissza, midőn az irodalmi pályára készülők ifjút szülői, mint veszni indultat siratták; midőn magyar könyvet magyar írón kívül más nem ismert; s midőn a fiatal művész egykorú közt sem talált keblet, hol kiömölhessen. Hány nem némult el akkor, mint a fogságba zárt fülmile, végképen? Hány nem fogott volna még elnémulni, hanem ha ő, a siriglan buzgó, nyujtott volna vigasztaló szót? Mert ő mondhatá, még nagyobb igazzal, mint Anchises fia: Ifju, rényt és való munkát tölem tanulj, szerencsét másoktól!

S nem csak azokra hatott ő, kik nevét és művét tiszteletben tartották, hanem azokra is, kik iránta ellenséges indulattal viseltetének. Valának ugyanis nem kevesen, kik vagy érdekeit irigylették, vagy művéletei által érdekeltettek, vagy okfejeit, miken dolgozásait alapítá, veszélyesnek lenni hitték. Ezek köréből üté ki magát a sokáig titokban forralt nyelvújítási pör; mely Kazinczy ellen intézett személyes csapást; sok, az irodalmi viadalmakkal köz, illetlen jeleneteket tüntetett föl; de tárgya által a nemzetben eddig szokatlan figyelmet gerjeszte, s a rákövetkező ellenhatásnál fogva írónkba elevenséget öntött, serdülő ifjuságunk elébe szebb és terjedtebb pályát jelölt, s azt, amit ezideig nem bíránk, egy olvasó közönséget alkotott; számra és részvételre kicsinyt ugyan, de reményadót, hogy valaha írónk iránt melegedni nagyobb mértékben fog. S ez okra nézve az én ősz barátomat soha sem tartottam szánásra méltónak a nyilak miatt, miket ellenségi kezek reája, mint íróra, löttenek. Nem zavarhatták volna ezek öreg kora nyugalma, ha azt a sors más oldalról keményebb csapásokkal nem rabolja el. Mert példaként ragyogni, s minden fogyatkozások mellett is, mit az emberi természet szükségesen hoz magával, s minden ellenigyekezetek mellett is, mik ezen fogyatkozásokat vagy nagyon kitüntetni, vagy költöttekkel is számosítani törekednek, tisztelőket és követőket találni vigasztaló érzelem. S mint kell e vigasztaló érzelemnek

erősödni, midőn az ellenfél által hintett mag saját örömünkre s hasznunkra virul föl! S ha Kazinczy, mint hiszem és tudom, a nemzeti nyelvet és hazát tiszta szerelemmel ölelte által, mily könnyen kellett neki gúnyt és megtámadtatást tűrnie, midőn az ellene szánt csapások által a nyelv föléledése nagy munkáját elősegíttetni szemlélte! Az önérzés, mit ő oly méltán hordhatott kebelében, irigylést érdemelne, ha valamit irigyenünk lehetne a férfinak, kinek a sors ez érzelmen kívül oly igen keveset nyujt vala.“

Élte vége felé közeledett már Kazinczy, midőn legfőbb vágyát, legszebb ohaját teljesülve látta. A magyar tudós társaság megalakult. A nádor fölhívására az alapszabályok kidolgozásában tettelegesen részt vön, s azontúl halála órájaig szakadatlan szorgalmu munkása volt az új tudományos intézetnek.

1831-ben az akkor dühöngő epemirigy hazaszólitá Széppalomra családjához, hol ugyanazon év 22-én Kazinczy is áldozata lön a ragályos nyavalyának.

Csak tizenöt ember kísérte temetkezése helyére az akkor elhagyott férfit, hogy most több ezer vihesse meg neki a hála és tisztelet babérkoszorúját.

Megjelent műveiről kell még emlékeznünk, hogy, hacsak röviden is, lássa az olvasó mennyiségileg is mily roppant hatást kelle előidéznie könyvekben legkevésbé bővelkedő kortársainál.

Halála előtt megjelent művei ezek:

Gessner idillumai megjelent 1788-ban Kassán.

Bácsmegyei levelek „ 1789-ben „

Magyar Muzem, folyóirat, szerkesztőtársai valának Baróti Szabó és Bacsányi megjelent 1788—1789. és 1792-ben Kassán.

Orpheus, folyóirat, szerkesztette maga Kazinczy 1790-ben. Kassán.

Hamlet és Macbeth, Shakespeare után fordította Kassán 1790.

Lanassa, Lermiere után fordította 1791-ben Pester.

Stella, Göthe után fordította 1793-ban Pozsonban.

Medecin malgré lui, Molière után fordította.

Galotti Emilia, Lessing után fordította 1791-ben Pozsonban.

Sampson Sára, megjelent 1791-ben Pozsonban.

Barhelmi Minnája " " "

Helikoni virágok " " "

Piramythia, Herder után fordította Széphalmon 1793-ban.

Sinopei Diogenes, Wieland után fordította Pesten 1793-ban.

Egyveleges fordítások, készültek 1808-ban Széphalmon.

Rochefaucauld maximái, Bécsben és Triestben 1810-ben.

Epistola Vitkovicshez, Széphalmon 1811-ben.

Tövissek és virágok, " "

Poetai levelek 1813-ban Pesten.

Kiadta ezenkívül, hogy a régibb magyar irodalom szépségeivel is megismertesse a magyar közönséget:

Dayka verseit és Baróczy munkáit 1813—1814-ben Pesten.

A „Magyar régiségeket és ritkaságokat“ 1808-ban Pesten.

Saját összes munkáit Pesten kezdte kiadni 1814-ben Szép literatura cím alatt, melyekből kilenc kötet jelent meg.

Zrinyi Miklós munkáit két kötetben Pesten adta ki 1817-ben.

Erdélyi leveleiből csak mutatóványokat közlött. Ezeket 1816-ban írta.

Igen sok, irodalmi beccsel bíró műve négy különféle folyóiratban és zsebkönyvekben látott világot.

Kazinczy halála után a tudós társaság, melynek mint mondtuk, egyik teremő tagja volt, művei kiadására bizottmányt nevezett, melynek jelentéséből a következő, lángszellemű íróhősünkre

vonatkozó sorokat ígadjuk ide: „Ha hazánk tudományos állására vetjük szemeinket, szerényen kell megvallanunk, hogy irodalmunk serdülő korát éli; mert a nyelvbeli kérdések még csak most kezdik az írók többsége figyelmét magukra vonni. Oly munkáink, melyek a tiszta ízlésű és gondolkodó nyelvészt kielégítenék, kevés számúak; íróink pedig, kiknek a sors az imént érdeklett nyelvbeli tökélyeknél fogva ragyogást engedett, még kevesebbek. Ha ezen keveseket méltó tekintetbe vesszünk, ki tűnhetik inkább szemünkbe, mint az, kinek munkái kiadásáról e helyt véleményt adni megbizattunk? Hányan jutottak el magyar íróink közül azon ízlésre és csinra a nyelvben, azon művészi könnyűsége és remekiralmi szívre, mely Kazinczy Ferenc költeményes és folyóírásu dolgozásain mindenütt látható. — Tudva van a tudós társaság csaknem minden tagja előtt, hogy a dicső férfiúnak ezen érdeme félszázados fáradozások eredménye; tudva van az is, hogy akik mai nap nyelvcsin és tisztaság tekintetében legtöbb figyelmet érdemlenek, e sok hála méltó elhunytak vállain emelkedtenek s emelkednek föl: Kazinczy-nak dolgozatai irányi tekintetben nem csak ma igen nagy becsűek, hanem sok időre azok fognak maradni, s korunkban az írók közt is igen sokan tehetik az ő munkáit haszonnal, s fogják is tenni tanulmányukká.“

Ily véleményadás folytán nem tehetett mást a tudós társaság, mint hogy Kazinczy összes műveinek kiadását elrendelje, s az 1833-ik évi IV. nagy gyűlésben a következőket határozza:

1) Hogy Kazinczy Ferenc eredeti munkái a főnebbi tudósítást tevő rendes tagok Bajza és Schédel által összeszedve, teljesen jöjenek ki a tudós társaság költségén úgy, hogy 1834-től kezdve évenként egy lásson világot.

2) A nyomtatás az első kötettel induljon meg, mely a költészeti munkákat foglalja magában.

3) A fordítások közül a már megjelentek elmellőzésével, 1834-ben Szallusztiusz s a Ciceróból fordított beszédek adassanak ki.

4) Mind a kétféle munkák egyegy nyomtatott íveért az elhunyt író árváinak négy darab arany tiszteletdíj járjon.

Ily uton a következő művek jelentek meg:

Kazinczy Ferenc munkái Budán 1836-ban.

" " utazásai " 1839-ben.

" " levelei Kis Jánoshoz " 1842-ben.

" " " Szentgyörgyi

Józsefhez stb. " 1845-ben.

Szallusztiusz épen maradt munkái, s Cicerónak némely beszédei és levelei, Budán 1836—1837-ben.

Barnhelmi Minna, Lessing után, és Botesinálta doktor Moliére után 1834-ben.

A mostoha viszonyok okozta elcsüggedés, vagy más teendők halmaza ugy hozta magával, hogy csak Kazinczy százéves ünnepe hozta újból emlékezetbe műveit, melyeknek érezzük hiányát mindazok, kik nem csak írni, hanem komoly tanulmány után akarunk írni.

Kazinczy életirójának ohaja, ki azt mondá: „Vajha Kazinczy Ferenc minden munkáit, eredeti és fordított munkáit, leveleivel együtt szép és ítéseti kiadásban minél előbb birhatnók!” — végre valahára teljesülni fog.

Ezzel befejezzük Kazinczyról és irodalmi működéséről szóló sorainkat s egyuttal azon t. olvasóktól, kik az idézéseket nem szeretik, szives bocsánatot kérünk.

Mentségül azon senki által meg nem cáfolható s önmagunkban tisztán érzett tény szolgáljon, hogy ama soroknál, melyeket idézünk, szebbet, jobbat, avagy lelkesebbet írunk nem csak nehé, de valóban lehetlen vala.